

A photograph of water cascading over a concrete dam or spillway. The water is captured in motion, creating a series of white, frothy streams that fall into a pool below. The concrete structure is weathered and grey. The overall scene is dynamic and natural.

Concili Vaticà II, una crida de futur

EMAUS 103

D. Aleixandre
X. Basurko
F. Clua
J. M. Domingo
J. Gomis
A. Iniesta
J. Lligadas
P. Malla
J. Martín Velasco

CPL
editorial

**D. Aleixandre, X. Basurko, F. Clua, J.M. Domingo,
J. Gomis, A. Iniesta, J Lligadas, P. Malla,
J. Martín Velasco**

Concili Vaticà II, una crida de futur

Col·lecció Emaús 103
Centre de Pastoral Litúrgica

Sumari

Una crida de futur	7
Petita història d'un Concili inesperat (<i>Joaquim Gomis</i>)	9
Les set principals adquisicions del Concili (<i>Josep Lligadas</i>)	31
Sis testimonis	51
“El Concili vist per una juniora i el seu entorn” (<i>Dolores Aleixandre</i>)	51
La meva vivència del Vaticà II (<i>Xabier Basurko</i>)	57
El Concili, com el vaig viure (<i>Francisco Chua</i>)	63
El foc i el caliu del Concili (<i>Alberto Iniesta</i>) ...	66
Des de París (<i>Pilar Malla</i>)	69
El meu Concili (<i>Juan Martín Velasco</i>)	73
10 textos antològics del Concili Vaticà II (<i>Josep M. Domingo</i>)	81
Els documents del Concili Vaticà II	109
Cronologia bàsica del Concili	111

Petita història d'un Concili inesperat

El 25 de gener de 1959, últim dia de la setmana de pregària per la unió dels cristians, a la basílica romana de Sant Pau, Joan XXIII va reunir un petit grup de cardenals i els va adreçar allò que va denominar un *discorsetto*. Com si fos el més normal del món, tranquil·lament, els va anunciar el seu propòsit de convocar un Concili ecumènic. Els assistents van quedar desconcertats. L'endemà, el diari oficiós de la Santa Seu, *L'Osservatore Romano*, especialitzat a informar extensament i ampul·losament sobre tot allò que feia referència al papa, amagava la notícia en un mínim requadre de lletra petita. I va passar dies sense parlar del tema, tot i que la premsa mundial presentés l'anunci com una gran notícia. Anys després, vaig escoltar com un monsenyor romà, d'aparença piadosíssima, murmurava que “havia estat un quart d'hora de bogeria (de *folia*)” del papa. Ara, cinquanta anys després de l'inici del Concili Vaticà II, continua sent un misteri què va impulsar el papa Roncalli a convocar inesperadament i per iniciativa personal un Concili. Un Concili que ningú no esperava i que es convertiria en l'esdeveniment més important de la història de l'Església contemporània. El final d'una etapa de segles, l'inici d'un canvi de conseqüències encara imprevisibles.

El sorprenent Joan XXIII

Només feia tres mesos que els cardenals l’havien elegit. Es pot dir que van triar el cardenal més diferent del seu antecessor, Pius XII. Aquest, per la seva figura i el seu tarannà, era un aristòcrata, intel·lectual, autoritari, que va aconseguir reunir un prestigi universal amb les crítiques d’aquells que consideraven excessiu el seu monopoli de poder que portava a identificar l’Església catòlica amb el papa. En el conclave va dominar la idea que convenia escollir un cardenal més discret, per a un temps d’espera, allò que es va anomenar “un papa de transició”. D’aquí que els vots –potser sense gaire convicció– s’anessin agrupant en aquell cardenal ja vell (76 anys), ara patriarca de Venècia després de molts anys d’una discreta carrera diplomàtica, oblidat gairebé durant la seva estada a Bulgària i Turquia, després a París. Ningú no n’esperava gran cosa, d’un fill de camperols, rodanxó i amable, no valorat com un talent i sense experiència romana, més aficionat a la història que no pas a la teologia. Si diuen que l’Esperit Sant guia l’elecció dels cardenals –tot i que no sempre sembla pas aconseguir-ho– en aquest cas els va fer una mala passada genial. Van triar un papa de transició que en els pocs anys del seu pontificat justament va promoure la transició, el canvi radical, en l’Església. Recordo que quan un servidor era a Roma en els darrers anys del seu pontificat, em sorprenia que molts membres de la Cúria romana continuessin considerant-lo només com un bon home, de talent limitat, massa ingenu, dominat pel seu entorn. Ara, quan ja són molts els qui el consideren com el gran papa del segle XX, un millor coneixement de tota la seva vida revela que la convocatòria del Concili i l’orientació que li va imprimir era una llavor present en ell des de feia ja

molts anys. No va ser un quart d'hora de bogeria, sinó l'epifania d'una profunda convicció.

Ho escrivia en el seu *Diari* quan romania oblidat com a delegat vaticà a Bulgària: “Nous temps, noves necessitats, noves formes”. I ja, als 22 anys, descobreix sant Esteve com a model a seguir: “Va ser el primer a intuir la idea universal de la nova religió i es va llançar amb audaç seguretat per un camí nou”. Hom diria que és allò que, amb més de setanta anys, va fer quan es va sorprendre en constatar que ja havia finalitzat la seva etapa d'eclesiàstic obedient als seus superiors i que era ell, com a papa, qui havia de decidir. Un nou camí. ¿Què cal fer? No és home de creure que ell té totes les solucions. És persona de confiar en els altres. Conclusió: convocar un Concili: que vinguin tots els bisbes i que entre tots es busquin nous camins. La seva afició a la història el porta a recordar la importància que han tingut en l'Església. Però, al mateix temps, la seva atenció a la realitat present l'inspira a una convicció ben ferma: ara no és el moment de concilis per a condemnar sinó per fer un salt endavant. Com li vaig sentir dir mentre improvisava en una petita parròquia suburbial de Roma: “Diuen que el papa és massa optimista, que només veu allò que és bo. Però jo no sé apartar-me del Senyor, que més que en el 'no' insistia sempre en el 'sí'...”.

Un salt endavant. Certament ell no era pas l'únic a constatar que calia, atesa la situació de l'Església. Només cal recordar el que, a la gran reunió dels catòlics alemanys, el *Katholikentag* de 1966, deia l'aleshores jove professor de teologia Joseph Ratzinger parlant de la realitat anterior al Concili: “Els cristians ja estaven tips que se'ls mirés com a gent endarrerida i aliena al món, i que aquest se'n

burlés. Existia la decisió de viure el cristianisme d'acord amb aquest segle i de submergir-lo en el món del nostre temps. Els qui estaven animats d'aquesta voluntat sentien una impressió penosa davant les encíclics pontificies redactades sempre en l'estil de la cúria, amb el llenguatge de l'antiguitat decadent, igual que davant d'una litúrgia i uns pontificals l'estil dels quals evocava l'Edat Mitjana o el Barroc, i també davant d'una teologia catòlica que no deia res a l'home modern". És clar que, al mateix temps, altes jerarquies de l'Església, especialment a la Cúria romana, defensaven tot el contrari, sentien l'Església atacada per la modernitat, tant en l'àmbit cultural com en el polític (el gran enemic era el comunisme), necessitada d'organitzar-se com allò que el responsable del Sant Ofici, el cardenal Ottaviani, denominava "un baluard" amb el lema *semper idem* (sempre igual).

És evident que entre una posició i una altra, el valor de Joan XXIII en convocar un Concili obert a la llibertat de paraula implicava un risc notable. Uns van rebre l'anunci amb esperança, altres amb temor. Entre els qui tenien poder a l'Església –per exemple i sobretot, la Cúria romana–, dominava el temor, tot i que semblava que ells eren majoria entre els convocats a un Concili que no desitjaven. L'esperança estava entre els qui des d'anys enrere treballaven en els moviments de renovació bíblica o litúrgica, en la nova teologia, en els intents de nous moviments de laics especialment entre els joves (com la JOC). Però la impressió general és que es tractava d'una minoria, encara que fos la que més sintonitzés amb Joan XXIII.

Mal preparat però ben començat

Hi ha un cert misteri, no resolt, sobre el temps de preparació del Concili. És a dir, des del 25 de gener de 1959 en què Joan XXIII l'anuncia fins al seu inici l'11 d'octubre de 1962. El misteri és per què va deixar en mans de la Cúria romana la part més gran i decisiva de la seva preparació. Roncalli era un papa liberal, en el sentit que deixava fer, no s'imposava. Però al mateix temps era molt fidel a les seves conviccions. Costa d'entendre com és que va confiar la preparació del Concili als qui no en compartien la seva idea. Vaig sentir que una dita freqüent entre els membres de la Cúria era: "Allò que és nou no és bo, allò que és bo no és nou"; una dita que Joan XXIII no compartia en absolut, tot i que ell no fos un progressista, sinó un tradicional encara que lliure i sobretot evangèlic.

Els encarregats de preparar el Concili van ser en la seva major part eclesiàstics de la Cúria romana o addictes a ella. Van elaborar un material immens, més de dues mil planes, tres vegades més planes que les de tots els Concilis anteriors, que en setanta projectes de documents –"esquemes" en el llenguatge conciliar– tractaven pràcticament de tot però repetint el que aleshores es considerava la doctrina adquirida de l'Església oficial, sobretot dels darrers papes. Imaginaven no sense una notable ingenuïtat, que els bisbes que hi participarien ho aprovarien sense problemes. I és just assenyalar que en l'enquesta que Joan XXIII va fer realitzar entre tots els bisbes del món, també entre les universitats catòliques, perquè es proposessin temes per al Concili, el nivell majoritari no era superior. Dominava la insistència en una concepció a la defensiva de l'Església, contra el que es denominava errors moderns. Per exemple, entre

els bisbes d'Espanya, molts es limitaven a demanar la condemna del comunisme i la proclamació d'algun nou dogma marià. I poca cosa més.

Quan els primers projectes de documents van començar a arribar al papa i als bisbes, el panorama va començar a canviar. Primer va ser Joan XXIII que, sense interposar-se en els treballs de preparació, va recuperar la proclamació d'allò que ell pensava que havia de ser el Concili. Ho sintetitzava amb la paraula *aggiornamento* que volia significar posar al dia, obrir-se als desitjos dels homes i dones. I per això demanava “un llenguatge clar”, més atenció als temes pastorals que als doctrinals, insistir en el “sí” (en allò positiu) i deixar-se estar de condemnes. D'acord amb l'anècdota que circulava per Roma en diverses versions, en el fons coincidents, segons la qual, a diversos interlocutors que li preguntaven sobre què esperava del Concili, responia obrint la finestra mentre deia: “que entri aire fresc” (la versió més radical hi afegia: “i que s'endugui tots aquests papers Tíber avall”; “aquests papers” eren els documents preparats per la Cúria). Un mes abans de l'inici del Concili, en un missatge a tot el món, insisteix que el Vaticà II s'ha de dirigir a tots i per primera vegada utilitza una expressió que es farà famosa: “l'Església dels pobres” (“l'Església s'ha de presentar com allò que és i com vol ser, com a Església de tots i en particular com l'Església dels pobres”). Al mateix temps, promou que teòlegs fins aleshores considerats perillosos i fins i tot prohibits pel Sant Ofici s'incorporin als treballs preparatoris. Seran alguns dels que durant el Concili adquiriran un protagonisme decisiu, com els alemanys Haering, Rahner i Ratzinger, els francesos Congar, Daniélou, De Lubac o Chenu, el suís Küng, l'holandès Schillebeeckx.

Al mateix temps, en aquests darrers mesos, també alguns prelats sobretot europeus, sembla que comencen a desvetllar-se del desinterès que fins aleshores havien mostrat –o de la creença que el domini de la Cúria i dels sectors més conservadors era tan gran que no pagava la pena intervenir– i emprenen iniciatives que tenen un comú denominador: deixar clar que els primers projectes de documents que des de Roma els han enviat no responen a allò que Joan XXIII havia anunciat sobre el Concili i que quasi tots són d’una ínfima qualitat. Són el belga Suenens, el canadenc Léger, l’holandès Alfrink, el francès Liénart, l’alemany Döpfner per esmentar-ne alguns de més coneguts i que després seran també protagonistes del Vaticà II. La procedència geogràfica de la majoria d’aquests bisbes i teòlegs dóna peu a allò que esdevindrà un tòpic: el domini de les Esglésies del centre d’Europa entre les qui van empènyer el Concili cap a nous camins. I, d’altra banda, la coincidència que una de les seves queixes fos l’escassa presència de l’ecumenisme en els textos preparatoris, per l’abandó de la gairebé utòpica crida de Joan XXIII a preparar un Concili que fos un gran pas cap a la reunió de totes les Esglésies cristianes, va aconseguir que a Roma, entre els qui controlaven la majoria de comissions, adquirissin més relleu el Secretariat per a la Unió dels Cristians, el seu president i ancià biblista alemany i jesuïta cardenal Bea, i el seu secretari l’holandès Willebrands. Avui, cinquanta anys després, es pot veure amb més claredat que en tot el procés conciliar, s’hi va fer present un alè espiritual, evangèlic, que superava les imperícies humanes i feia realitat les paraules de Jesús: “T’enalteixo, Pare, Senyor del cel i de la terra, perquè has revelat als senzills tot això que has amagat als savis i entesos”.

El resum seria que, després de tants mesos perduts, quan només semblaven conservar l'esperança en el Concili cristià que es trobaven al marge de la seva preparació –això sí, juntament amb la bona persona d'Angelo Giuseppe Roncalli, el qual era ben conscient, amb clarividència, de la difícil situació i confessava al cardenal Suenens: “Ja sé quina serà la meva participació en el Concili: el patiment”– a les darreres setmanes abans de la seva inauguració sorgeix un replantejament no previst. Ni els qui fins aleshores creien dominar la situació i pensaven haver desactivat la *follia* inicial de Roncalli estan tan segurs, ni els qui amb prou feines esperaven res del Concili renunciïn ara a intentar que realment sigui “un salt endavant”. Tot i que ni els uns ni els altres, i menys encara la majoria poc informada i una mica despistada, tots aquells que aquell matí de l'11 d'octubre de 1962, festa de la Maternitat de Maria, formen la llarga processó que lentament entra dins la basílica vaticana, més de dos mil bisbes, també una cinquantena d'observadors d'altres Esglésies, uns dos-cents experts, teòlegs i canonistes, més les autoritats convidades, i al final el papa, ningú no sap com es desenvoluparà l'esdeveniment. El d'aquell dia ja temen que serà llarg, tot i que no tant com realment ho va ser, més de quatre hores. Després, sobre el que seguirà, hi ha optimistes que pensen acabar abans de Nadal, la majoria imagina que caldrà una altra sessió, pocs pensen que es prolongarà durant quatre anys. El que certament no saben encara és que inicien l'esdeveniment més important de la història de l'Església contemporània.

Una coincidència sí que domina entre els qui estan tancats a la basílica (ens ho passem millor els qui des de fora podem seguir lliurement el llarguíssim ritu gràcies a l'excel·lent retransmissió de la televisió italiana). La coincidència és

el temor davant del discurs final de Joan XXIII. No pas pel que pugui dir sinó per la seva probable extensió. És sabut per tothom que Roncalli no té el do de la brevetat. I després de tantes hores amenitzades –és un dir– pels cants també prolixos de la polifonia vaticana, és normal témer que el bon papa també s'allargui. I es va allargar. Per això pocs van captar aleshores la importància de les seves paraules, decisives per al Vaticà II. Un dels millors historiadors del Concili, René Laurentin, ho confessa: va trigar mesos a captar la seva veritable importància.

Un discurs programàtic i la rebel·lió dels bisbes

Val la pena resumir els punts més rellevants d'aquell discurs de Joan XXIII. No només van decidir el rumb del Concili sinó que continuen conservant la seva vigència per al camí de l'Església al cap de cinquanta anys. Resumeixo: Primer punt, optimisme contra els pessimistes: dissenteix dels profetes de calamitats i defensa els temps moderns. “Ens sembla necessari de dir que dissentim plenament d'aquests profetes de calamitats, que sempre prediuen catàstrofes, com si la fi del món fos imminent. En el curs actual dels esdeveniments, en què la societat humana sembla que va cap a un ordre nou, val més reconèixer els designis misteriosos de la Providència divina, que, a través de la successió dels temps i de les accions dels homes, la major part de les vegades, sense que ells ho esperin, aconseguen el seu determini i ho disposen tot amb saviesa per a un major bé de l'Església, àdhuc les mateixes adversitats humanes”. Segon punt, cal una nova presentació de les veritats de la fe segons la cultura moderna. Afirmar que el Concili vol transmetre sense atenuacions la doctrina cristiana. Però hi afegeix que “el nostre deure

no és solament de guardar aquest tresor preciós, com si només ens preocupéssim del passat”, sinó que ens cal continuar sense por el camí. “No tenim com a finalitat primordial la de discutir certs capítols fonamentals de la doctrina eclesiàstica, [...] per a discussions d’aquest gènere, no hauria calgut reunir un Concili ecumènic”. Cal obrir-se als mètodes de recerca i a l’expressió literària que exigeix el pensament modern. “Una cosa és el dipòsit de la mateixa fe [...] i una altra cosa és la forma sota la qual aquestes veritats són enunciades”. I això és el que s’ha de buscar amb una preocupació “de caràcter sobretot pastoral”. Tercer punt, misericòrdia i no pas condemna. Davant dels errors que sempre es produeixen, avui l’Església “prefereix usar el remei de la misericòrdia que no pas empunyar les armes de la severitat”. Per això, res de condemnes sinó una Església “mare amorosíssima de tots, benigna, pacient”. Quart punt, esperançat treball per la unitat. I Joan XXIII no va posar límits a aquest desig d’unitat: entre els catòlics, també amb els cristians d’altres Esglésies, amb els qui professen altres religions, “cap a la unitat del llinatge humà”.

Tot va ser dit amb la mansuetud que li era pròpia. No va desqualificar ningú –només els profetes de calamitats– però el cardenal Lercaro va poder afirmar amb raó que “de tots els projectes que les comissions preparatòries havien elaborat –a excepció del relatiu a la reforma litúrgica– no en va quedar ni un de sol que no aparegués ja superat per aquell discurs inaugural”. Ja he dit abans que Joan XXIII era sorprenent i aquell dia ho va ser tant que força gent va dubtar que fos l’autor del discurs (alguns l’atribuïren a Montini o a Suenens). Roncalli no va voler que se’n posés en dubte l’autoria: “He escrit tot el discurs amb *la farina del mio sacco*” (una farina que havia començat a

emmagatzemar en el seu poble de Sotto il Monte setanta anys enrere). Molts savis van quedar desconcertats, però el poble va semblar comprendre'l i el vespre d'aquell dia, gairebé sense convocatòria prèvia, va omplir la plaça de Sant Pere –fins i tot i sobretot el poble romà, que és el que menys sol acudir a la plaça patrimoni de turistes i pelegrins–, obligant l'ancià papa a sortir a la finestra, a improvisar unes paraules amables i cordials (“quan torneu a casa, fer una moixaina als nens, és la moixaina del papa”), el després denominat “discurs de la lluna”. Va ser, de fet, la inauguració real del Concili.

Però encara havia de començar el treball dia a dia dels pares conciliars, més de dos mil tres-cents que van desbordar les expectatives dels organitzadors romans –pensaven que molts bisbes no hi anirien imaginant potser que, com ells, no hi tindrien gaire interès– i a darrera hora van haver d'afegir als escons previstos unes tribunes suplementàries (“entre el llatí i el lloc allunyat que m'ha tocat, amb prou feines entenc res”, em confessava un divertit bisbe nord-americà). I com a primer pas, elegir les deu comissions conciliars encarregades del treball fonamental de presentar els projectes de documents, revisar-los segons l'opinió dels bisbes, redactar-los definitivament. Qui dominés aquestes comissions, controlava el Concili. Els qui fins aleshores havien dominat en els treballs preparatoris –la Cúria romana, principalment– van presentar unes llistes de membres addictes a les seves idees, convençuts que serien votades pels bisbes que no es coneixien entre ells. Em va explicar monsenyor Manuel Bonet, un excel·lent capellà barceloní i tanmateix membre de la Cúria –la qual cosa demostra que també hi ha excel·lents curials– que el dia anterior li va comentar a monsenyor Pericle Felici la possibilitat que les llistes preparades no fossin acceptades.

La reacció de Felici va ser d'absoluta incredulitat: ell, secretari general del Concili, el qui abans, durant i després va tenir més poder en el Vaticà II, encara que només fos un bon funcionari canonista, no podia imaginar aquesta possibilitat. I, tanmateix, va passar. Quan les votacions eren a punt de començar, dos cardenals, el francès Liénart i l'alemany Frings, van demanar que s'ajornessin perquè els diversos episcopats poguessin preparar-les millor. La premsa italiana va titular *La ribellione dei vescovi, Il tempo del demonio al Concilio, Lotta feroce tra due tendenze...* De fet, gairebé miraculosament es va aconseguir que aquells centenars de bisbes que amb prou feines es coneixien, aconseguissin en pocs dies elaborar unes llistes més representatives, independents, que aconseguiren la majoria de vots.

Després d'això, es va fer la pau. Dit d'una altra manera, es va aconseguir que dominés la sensatesa. Que, en concret, va significar que s'acceptés per consens aparcar els textos preparats i començar a treballar per l'únic que es considerava positiu i en el camí que havia traçat Joan XXIII en el seu discurs: el dedicat a la litúrgia i a la seva renovació.

Parèntesi: resum general del Vaticà II

Així començava pròpiament el treball del Concili. Començava lentament i prolixament per la manca d'un mètode experimentat. S'acumulaven i es repetien les intervencions dels bisbes. Uns americans –ells havien de ser– quan només s'havia examinat un capítol del projecte de constitució litúrgica, van calcular mitjançant una màquina electrònica, que si continuava aquell ritme el Concili duraria dos-cents quaranta anys. I aquí, l'autor

d'aquestes ratlles, també pensa que potser s'ha estès en excés en el que ha dit i que hauria d'abreujar. Al cap i a la fi, el més important del Vaticà II no és el relat d'allò que va succeir ni fins i tot el volum dels textos que es van aprovar, sinó allò que va aportar a l'Església. Allò que un dels seus millors historiadors, Giuseppe Alberigo, va denominar "el Concili com a esdeveniment". I d'això tracten ja amb competència altres articles d'aquest llibre. Per això, ara i aquí, un servidor pensa que també ell ha d'abreujar i resumir en aquest intent de recordar la història del Concili.

En primer lloc, fem-ne un resum general. El Vaticà II va començar l'11 d'octubre de 1962 i va acabar el 8 de desembre de 1965. Però els pares conciliaris no van estar tot aquest temps reunits a Roma, sinó durant quatre sessions, cadascuna d'un parell de mesos a la tardor. Entre una sessió i una altra, continuava el treball de les comissions. Durant cada sessió, se celebraven quatre o cinc assemblees setmanals de tots els bisbes per al debat i la votació dels textos. Primer es presentava i votava el conjunt de cada document (esquema, en el llenguatge conciliar) i si era acceptat se n'iniciava l'examen detallat. Es tornava a votar per capítols (excepcionalment alguna qüestió concreta) amb tres possibilitats: sí (*placet*), no (*non placet*) i *placet iuxta modum* (sí, però amb propostes d'algun canvi). Aquesta tercera possibilitat implicava que la comissió corresponent examinés les propostes i decidís sobre elles. El procés finalitzava amb una nova votació de tot el document en la qual només era possible el sí o el no.

La sorpresa conciliar va ser que, contra tot pronòstic, la que se suposava que seria majoria conservadora, va resultar ser minoria. I la suposada minoria renovadora

va esdevenir majoria. D'aquí que els resultats de les votacions resultessin rotundament favorables a les posicions renovadores. Es pot pensar que allò que va dir Joan XXIII en el discurs inaugural –no som aquí per repetir el mateix, ens cal anar endavant, renovar l'Església– coincidia amb el pensament de la majoria dels bisbes. Especialment, amb el de molts d'aquells amb els quals no s'havia pensat a l'hora de fer pronòstics, els bisbes senzills per exemple d'Àfrica o d'Amèrica Llatina. A les intervencions, en els debats, amb freqüència la presència del sector conservador era molt superior a allò que després demostraven les votacions. Era un intent de reacció davant el domini creixent de qui desitjava una renovació. Amb escàs èxit, fins i tot és possible que en algunes ocasions el nombrós grup de bisbes que podrien qualificar-se de centre evolucionés cap a l'esquerra com a reacció davant dels excessos desmesurats dels conservadors (especialment d'alguns membres de la Cúria). I, d'altra banda, tot i que els debats eren teòricament secrets, resultava fàcil endevinar el pes dels qui podem anomenar “figures conciliars”, cardenals i bisbes amb especial prestigi que, gairebé tots –per no dir tots–, pertanyien al sector renovador. Em comentava un dels teòlegs presents com a expert: “El secret m'obliga a callar el que s'hi diu, però no pas el que s'hi fa. Per això puc explicar que segons qui pren la paraula, augmenta immediatament el nombre de pares conciliars que s'aixequen cap als lavabos o el bar, mentre que en d'altres casos, ningú no es mou”. Eren els primers temps dedicats a la constitució sobre litúrgia i les intervencions en defensa del llatí es feien interminables amb especial insistència d'alguns bisbes espanyols que aviat van adquirir fama de pesats. Les discussions les va acabar un jove bisbe auxiliar africà, Joseph Malula (que després arribaria a cardenal): amb intrèpida energia va

convidar els defensors del llatí a anar a celebrar a la seva Església. No va obtenir resposta.

Ja al final de la primera sessió, encara amb Joan XXIII, es va decidir una radical simplificació de la multitud d'esquemes preparats. L'esporga va continuar amb Pau VI, el qual a més va reformar el reglament dels debats per agilitzar-los. A la meua residència sacerdotal, al passadís de les habitacions, hi havia unes papereres d'unes notables dimensions i em va sorprendre descobrir que periòdicament s'omplien de textos conciliars suposadament secrets: eren alguns dels setanta esquemes preparats que mai no van arribar a l'aula conciliar (i pel que vaig llegir, amb raó: semblaven una còpia dels més trivials textos que havíem patit anys enrere en el Seminari). No em va costar esbrinar que dos indis, capellans bolivians secretaris dels seus bisbes durant el Vaticà II, no dubtaven a utilitzar aquelles papereres com a sepultura del Concili que alguns havien preparat i que mai no va arribar a port. D'altra banda, Pau VI, d'acord amb alguns dels cardenals europeus que més estaven influïnt sobre el Concili, com el belga Suenens i l'alemany Döpfner, va reorganitzar el material que quedava per treballar de forma que se centrés en dues preguntes: Església, ¿què en dius, de tu mateixa? I, Església, ¿què dius al món? La segona pregunta corresponia a la constitució no prevista, que de mica en mica va anar sorgint davant les veus dels qui deien que el Concili no es preocupava pels problemes de la societat, i que es va acabar convertint en la Constitució sobre l'Església en el món (*Gaudium et Spes*).

Les altres tres constitucions –és a dir, els documents oficialment més importants– van ser la *Lumen Gentium* sobre l'Església com a poble de Déu, la *Dei Verbum* sobre la Paraula de Déu, i la *Sacrosanctum Concilium*

sobre la litúrgia. A la tasca dels bisbes es va dedicar el decret *Christus Dominus*, als preveres el decret *Presbyterorum ordinis*, als seminaris l'*Optatam totius*, sobre els religiosos el *Perfectae caritatis*, a l'apostolat dels laics l'*Apostolicam actuositatem*, a les Esglésies orientals l'*Orientalium ecclesiarum*, *Ad gentes* a l'activitat missionera, sobre l'ecumenisme el decret *Unitatis redintegratio* (que inclou l'afirmació que existeix una "jerarquia de les veritats" en la fe segons estiguin més o menys pròximes al nucli de la revelació, la qual cosa obre el camí al diàleg entre les diverses Esglésies i dins de cadascuna d'elles), sobre els mitjans de comunicació l'*Inter mirifica* (el text conciliar que sol considerar-se de pitjor qualitat). Finalment, tres declaracions: la més rellevant, polèmica en aquells moments, *Dignitatis humanae*, sobre la llibertat religiosa (contra la qual van lluitar algunes autoritats espanyoles, tant polítiques com eclesiàstiques), la *Gravissimum educationis* sobre l'educació de la joventut, i la *Nostrae aetate* sobre la relació amb les religions que inclou un capítol aleshores també polèmic sobre la religió jueva. De tots aquests documents sens dubte els decisius, els de major alçada i que expressen l'esperit conciliar són les quatre constitucions, mentre que la majoria de decrets són més textos de compromís (entre el material que havia preparat la Cúria i el nou esperit que es va imposar en el Concili). De les declaracions destaca la dedicada a la llibertat religiosa pel canvi que va representar en la teoria i la pràctica catòlica, allò que es va denominar la fi de l'Església constantiniana, és a dir, de l'Església com a poder social.

Del papa Joan al papa Pau

Un Concili és l'expressió més gran de democràcia a l'Església. Encara que sigui una democràcia limitada als bisbes. Però això no significa que en la pràctica actual –no en els primers segles– no sigui el papa qui el convoca i qui confirma les seves decisions. I qui d'alguna forma tutela el seu desenvolupament. Per això, en recordar el Vaticà II, convé esmentar el paper del papa Joan i el del papa Pau. Del primer, ja n'hem parlat, decidí per haver-lo convocat, per unir una discreta absència en la seva preparació amb una audaç intervenció programàtica en el seu discurs inaugural. Va acabar la primera sessió i ell ja coneixia la seva greu malaltia. Però no va deixar d'influir en el camí del Vaticà II. En primer lloc, amb la seva encíclica *Pacem in terris*, adreçada a tots els homes de bona voluntat. En aquells temps de confrontació –l'anomenada “guerra freda”– va aconseguir una universal bona acollida. Probablement va ser el document papal que va obtenir un major i millor ressò del segle XX, i cinquanta anys després continua vigent, fins i tot profètica (per exemple, en el seu desig d'aconseguir un govern universal al servei de la pau i de la justícia). Després de la *Pacem in terris* es va fer evident que el Vaticà II no podia limitar-se a parlar de temes intraeclesials i s'havia d'obrir a la problemàtica de tots els homes. Va ser el desencadenant de la Constitució *Gaudium et spes*.

Poques setmanes després, el qualificat com a “papa bo”, “papa del poble”, moria en pau, envoltat per un respecte i amor mundial. Moria en pau però no sense algun dubte: “Després de mi, ¿s'actuarà d'una altra manera? No és cosa meva”. Però va reunir al voltant del seu llit de mort els seus col·laboradors més íntims i els va comunicar el seu testament: “Ara més que mai, més que en els segles

passats, nosaltres estem ocupats a servir tots els homes, no només els catòlics. Som davant de realitats noves, com vaig dir en el discurs d'obertura del Concili". I la gran afirmació: "No és l'evangeli el que canvia. Som nosaltres els qui comencem a comprendre'l millor... Ha arribat el moment de reconèixer *els signes dels temps*, de captar la seva oportunitat i de mirar lluny". S'ha dit que va ser en aquelles setmanes quan es va assolir –en la història moderna– el punt màxim de "crèdit" de l'Església catòlica davant del món.

És clar que hi havia qui en discrepava. El monsenyor romà encarregat segons el ritual del sermó als cardenals abans del conclave no va dubtar a fer una caricatura del papa bonàs i a proposar un ajornament del Concili. Aquesta era la gran qüestió que es plantejava per escollir el successor. Al cinquè escrutini es va elegir Giovanni Battista Montini, Pau VI, aleshores arquebisbe de Milà, però que havia passat quasi tota la seva vida sacerdotal a la Secretaria d'Estat del Vaticà com a gran col·laborador de Pius XI i sobretot de Pius XII. Home de la Cúria, la qual tot i això no el tenia en gaire estima. Un monsenyor amb alt càrrec en una Congregació romana, tan culte i elegant com radicalment conservador ens va dir pocs dies abans a en Joan Llopis i a un servidor (ens tenia una confiança sorprenent): "Si surt Montini *me ne vado*". Li vam objectar, per provocar-lo, que hi havia un altre candidat italià, Lercaro, més progressista, però ràpidament va respondre: "Lercaro és un líric, Montini és un *furbo* (murri, astut)". Va sortir Montini, la seva primera decisió va ser continuar el Concili. Va dir allò que "el testament de Joan XXIII no pot quedar tancat en el seu sepulcre", però el nostre monsenyor amic no va marxar i fins i tot va ascendir en la seva carrera. Pau VI,

en una de les seves primeres decisions, va determinar que la Cúria s'havia de reformar com havien demanat molts pares conciliaris, però que no seria el Concili qui ho faria, sinó ella mateixa; el resultat és que es va acomplir una altra dita romana: “El Concili passa, la Cúria roman”.

Ja he insinuat més amunt que Pau VI va tenir una pràctica més intervencionista que Joan XXIII, en molts casos d'acord amb els cardenals que he anomenat “figures del Concili”. Gràcies a això, el treball es va agilitzar i es va aconseguir una major coherència en el conjunt de documents. No hi ha dubte que Montini es podia situar aleshores –a la segona part del seu pontificat evolucionaria cap a posicions més conservadores– com un convençut membre del sector renovador. Però com a papa es va sentir responsable d'aconseguir la unitat en el Concili, de forma que no semblés que hi havia vencedors i vençuts. Va augmentar especialment a la tercera sessió, la tardor de 1964, la seva intervenció per acontentar el sector més conservador, el qual, com que perdia a les votacions, recorria directament al papa per inclinar la balança al seu favor.

El resultat de tot plegat va ser amb freqüència ambivalent, a mig camí entre unes i altres posicions. D'aquí que avui gairebé sigui un tòpic afirmar que molts textos del Vaticà II són un compromís entre progressistes i conservadors (de forma que tothom pot citar-ne allò que li agrada i callar allò que el disgusta). En la meua opinió –i crec coincidir amb els millors estudiosos del Concili– aquest tòpic és això: un tòpic. És a dir, una exageració d'allò que en alguns casos es dona. Però una lectura global dels documents més rellevants del Vaticà II no deixa cap dubte sobre les seves opcions bàsiques, les que el caracteritzen i defineixen. El Vaticà II mai no

es contradiu a si mateix, encara que en ocasions deixi a mig camí continuar endavant en el desenvolupament de les seves afirmacions fonamentals. En aquests casos—com l'experiència d'aquests cinquanta anys ens ensenya— el normal és que es produeixi allò que Annibale Bugnini, en parlar de l'ús de les llengües vives a la litúrgia, més enllà del previst a la lletra conciliar, defineix com a “interpretació extensiva”. Són llavors que va semblar el Vaticà II i que s'han desenvolupat més enllà del que aleshores s'havia previst.

Tanmateix, per acabar aquest respàs, no estarà de més recordar que Pau VI va sostreure dues qüestions als pares conciliars i se les va reservar per a la seva decisió: la referent als mètodes de control de naixements i la del celibat sacerdotal. Cinquanta anys després continuen sense resoldre's.

Fruits abans d'acabar

Quan les tasques conciliars encara continuaven, el Concili començava a viure's amb singular esplendor a les esglésies de tot el món. Crec que això és important. Perquè ho vivia el seu principal destinatari, el poble cristià. Al qual no importaven gaire les últimes disputes entre els pares conciliars que ja en la darrera sessió havien après a treballar amb notable rapidesa i amb la convicció, majoritària, que ja s'havia aconseguit el més important, mentre que altres, una minoria, es dividien en dos grups: aquells que amb exemplar disposició es van “convertir” al Concili encara que abans pensessin d'una altra manera —i puc donar fe que n'hi va haver, que en vaig conèixer alguns— i els qui, considerant-se vençuts, es negaven a

acceptar allò que fins i tot el papa havia confirmat i, com el bisbe francès Marcel Lefebvre, afirmaven que el Vaticà II havia estat “una immensa catàstrofe, l’escàndol més gran que mai ha existit en la història de l’Església” i es disposaven a contraatacar, tot i que molts amb més discreció o murrieria que Lefebvre.

Però el més important, deia, és que el Concili ja es vivia com una realitat. Des d’aquell 7 de març de 1965, primer diumenge de Quaresma, en què a les esglésies es va començar a celebrar la missa en la llengua dels assistents, es va llegir la Paraula de Déu més extensament, i el capellà ja no actuava d’esquena. El canvi havia arribat i el cristià normal, el que no havia pogut entrar dins la basílica vaticana per expressar la seva opinió, ho agraiïa. Després vindrien més coses, però potser ja no tan rellevants.

El Vaticà II va concloure el 8 de desembre de 1965 amb una celebració més senzilla que la inaugural (i el gregorià que tots sabien cantar va substituir la polifonia d’uns quants). I el camí, avui, continua obert.

Joaquim Gomis

Director de la revista “Foc Nou”